

اصول فقه کاربردی

جلد دوم

(ادلّه و منابع فقه)

حسین قافی

سعید شریعتی فرانی

پاییز ۱۳۹۰

قافی، حسین

اصول فقه کاربردی / حسین قافی، سعید شریعتی فرانی. - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۵.

ج. - پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۱۱۵، ۱۸۹. حقوق؛ ۹، ۲۱ (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ ۱۰۴۳، ۱۵۱۴. الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی)؛ ۱، ۲۰)

ISBN: 978-964-7788-57-1 (ج ۱)

بها: ۲۲۵۰۰ ریال

ISBN: 978-600-5486-20-9 (ج ۲)

بها: ۴۱۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه.

نمایه.

مندرجات: ۱. مباحث الفاظ. ج. ۲: ادله و منابع فقه.

۱. اصول فقه. الف. شریعتی فرانی، سعید، نویسنده همکار. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی

دانشگاه‌ها (سمت). ج. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. د. عنوان.

۲۹۷/۳۱

۶ الف ۲ ق / ۱۵۵ BP

۲۹۷۸۷ - ۸۵ م

اصول فقه کاربردی (ج ۲): ادله و منابع فقه

مؤلفان: حسین قافی و سعید شریعتی فرانی

ناظران: حجج اسلام علیرضا امینی و دکتر محمدجواد ارسطی

ویراستار: سعیدرضا علی عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ناشر همکار: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: اداره چاپ و انتشارات پژوهشگاه

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۰

تعداد: ۴۰۰۰ نسخه

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۴۱۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۱۱۱ (انتشارات ۲۱۱۱۳۰۰)، نمابر: ۲۸۰۳۰۹۰.
ص. پ. ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی آسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰ و ۰۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

تلفن: ۰۴۲۳۴۸۴۲۲، نمابر: ۰۴۲۳۴۸۷۷۷ □ تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹ - تلفن: ۰۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۰۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند، امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقا کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چهل و یکمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب اصول فقه کاربردی (ج ۲) به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

کتاب حاضر به وسیله گروه حقوق پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، به عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته حقوق در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند...

سازمان سمت

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست اجمالی

۳	فصل سوم: ادله و منابع فقه
۷	مبحث اول: کلیات و مفاهیم
۷	گفتار اول: واژه‌شناسی
۲۴	گفتار دوم: مباحث قطع
۴۶	گفتار سوم: مباحث ظن
۶۱	مبحث دوم: ادله اربعه
۶۱	گفتار اول: قرآن (کتاب)
۸۹	گفتار دوم: سنت
۱۲۱	گفتار سوم: اجماع
۱۳۶	گفتار چهارم: عقل (دلیل عقلی)
۱۸۷	مبحث سوم: دیگر ادله و منابع احکام
۱۸۷	گفتار اول: بنای عقلا (سیره عقلایی)
۱۹۶	گفتار دوم: عرف
۲۰۴	گفتار سوم: شهرت
۲۱۳	گفتار چهارم: قیاس
۲۴۴	گفتار پنجم: استحسان
۲۵۳	گفتار ششم: مصالح مرسله
۲۶۴	گفتار هفتم: استقراء

فهرست تفصیلی

۱	پیشگفتار
	فصل سوم: ادله و منابع فقه
۵	مقدمه
۷	بحث اول: کلیات و مفاهیم
۷	گفتار اول: واژه‌شناسی
۷	الف) قطع، ظن، شک
۱۰	ب) حجت
۱۱	ج) دلیل
۱۳	د) آماره
۱۵	هـ) اصل
۱۶	و) مقایسه آماره و اصل
۱۸	ز) دلیل، آماره، اصل عملی و فرض قانونی در اصطلاح حقوق
۲۳	□ چکیده
۲۴	گفتار دوم: مباحث قطع
۲۴	الف) حجیت قطع
۲۶	○ برای مطالعه بیشتر (۱): نظریات مختلف درباره کاشفیت قطع
۲۷	ب) اقسام قطع
۳۰	ج) کاربرد بحث قطع در حقوق
۳۱	○ برای مطالعه بیشتر (۲): بررسی تفصیلی مسئله قطع در حقوق
۳۲	یک) اعتبار علم قاضی در مرحله اثبات دعوی
۳۴	دو) اعتبار علم قاضی در مرحله کشف حکم

۳۹ (د) تجزی و انقیاد

۳۹ ۱. تعریف تجزی

۴۰ ۲. دو دیدگاه در مورد تجزی

۴۲ ۳. انقیاد

۴۳ ۴. بحث تطبیقی تجزی در حقوق جزا

۴۶ □ چکیده

۴۷ گفتار سوم: مباحث ظن

۴۷ الف) اقسام ظن

۴۷ ۱. ظن شخصی و ظن نوعی

۴۸ ۲. ظن خاص و ظن مطلق

۴۹ ب) حجیت ظن (اصل عدم حجیت ظن)

۵۰ ○ برای مطالعه بیشتر (۳): نکاتی پیرامون حجیت ظن

۵۰ الف) نظریه سببیت؛ طریقت و مصلحت سلوکیه

۵۶ ب) اشاره‌ای به نظریه انسداد باب علم و علمی

۵۸ □ چکیده

۵۹ موضوعات پیشنهادی برای پژوهش

۶۱ مبحث دوم: ادله اربعه

۶۱ گفتار اول: قرآن (کتاب)

۶۱ الف) تعریف و خصوصیات قرآن

۶۳ ○ برای مطالعه بیشتر (۴): آشنایی با قرآن

۶۳ یک) کیفیت نزول قرآن

۶۴ دو) شأن نزول (اسباب نزول)

۶۶ سه) تعداد آیات و سوره‌های قرآن

۶۷ چهار) نخستین و آخرین آیات و سوره‌ها

۶۷ پنج) تقسیم‌های آیات قرآن

۷۲ شش) تاریخ قرآن (کیفیت جمع‌آوری قرآن)

۷۶ ب) حجیت قرآن

۷۷ یک) سند قرآن

۷۹ دو) دلالت قرآن

۸۳ ○ برای مطالعه بیشتر (۵): نظریه برخی از اخباریان در انکار حجیت ظواهر قرآن

۸۶ ج) نسخ در قرآن

۸۸ □ چکیده

۸۹	گفتار دوم: سنت
۸۹	الف) تعریف سنت
۹۱	ب) حجیت سنت
۹۳	○ برای مطالعه بیشتر (۶): بحثی در مورد سنت معصومان (ع) از دیدگاه شیعه
۹۳	یک) نگاهی به ادله حجیت سنت معصومان (ع)
۹۶	دو) کیفیت دستیابی و علم امامان (ع) به احکام دین
۹۷	ج) اقسام سنت
۹۷	۱. سنت قولی
۹۸	۲. سنت عملی
۱۰۰	۳. سنت تقریری
۱۰۰	□ چکیده
۱۰۱	○ برای مطالعه بیشتر (۷): تاریخچه جمع‌آوری احادیث (تدوین سنت)
۱۰۲	یک) سیر تدوین کتاب‌های حدیث از سوی شیعه
۱۰۵	دو) سیر تدوین کتاب‌های حدیث از سوی اهل سنت
۱۰۷	د) اقسام خبر
۱۰۸	خبر متواتر
۱۱۰	خبر واحد
۱۱۲	○ برای مطالعه بیشتر (۸): ادله حجیت خبر واحد
۱۱۷	ه) رابطه سنت یا قرآن
۱۱۸	۱. تخصیص قرآن به وسیله سنت
۱۱۹	۲. بررسی امکان نسخ قرآن به وسیله سنت
۱۲۰	□ چکیده
۱۲۱	گفتار سوم: اجماع
۱۲۱	الف) تعریف اجماع
۱۲۳	ب) تاریخچه اجماع
۱۲۴	ج) حجیت اجماع
۱۲۵	د) شیوه‌های کشف قول معصوم (ع) از اجماع
۱۲۸	○ برای مطالعه بیشتر (۹): نگاهی به ادله حجیت اجماع از دیدگاه اهل سنت
۱۳۱	ه) اقسام اجماع
۱۳۱	۱. اجماع مُحْضَل (تحصیل شده)
۱۳۱	۲. اجماع منقول (نقل شده)
۱۳۲	۳. اجماع مرکب
۱۳۳	۴. اجماع سکوتی

۱۳۳	۵. اجماع مدرکی (یا اجماع مستند)
۱۳۴	(و) مقایسه سنت و اجماع
۱۳۵	□ چکیده
۱۳۵	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۱۳۶	گفتار چهارم: عقل (دلیل عقلی)
۱۳۶	الف) مفهوم و ماهیت عقل
۱۳۸	ب) کاربرد عقل در استنباط احکام شرعی
۱۳۸	۱. کاربرد عقل به عنوان ابزار استنباط
۱۳۹	۲. کاربرد عقل به عنوان منبع استنباط
۱۴۱	ج) تاریخچه دلیل عقلی
۱۴۲	د) اقسام دلیل عقلی
۱۴۴	بند اول: مستقلات عقلی
۱۴۵	یک) حُسن و قُبْح عقلی
۱۴۷	○ برای مطالعه بیشتر (۱۰): دو نکته درباره حُسن و قُبْح عقلی
۱۴۹	دو) قاعده ملازمه میان حکم عقل و شرع
۱۵۱	□ چکیده
۱۵۲	بند دوم: غیر مستقلات عقلی
۱۵۲	یک) مقدمه واجب
۱۵۲	۱. تعریف و طرح بحث
۱۵۴	۲. نظریات اصولیان
۱۵۶	۳. ثمره بحث و کاربرد آن در حقوق
۱۵۷	○ برای مطالعه بیشتر (۱۱): تقسیم‌های مقدمه واجب
۱۶۰	۴. مقدمه حرام
۱۶۱	دو) دلالت نهی بر فساد
۱۶۱	۱. مثال آغازین، طرح بحث
۱۶۲	۲. نهی از عبادت
۱۶۳	۳. نهی از معاملات
۱۶۹	□ چکیده
۱۷۰	○ برای مطالعه بیشتر (۱۲): دیگر مباحث غیر مستقلات عقلی
۱۷۰	سه) مسئله ضد
۱۷۶	چهار) اجتماع امر و نهی
۱۷۹	پنج) مسئله اجزا
۱۸۵	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش

۱۸۷	مبحث سوم: دیگر ادله و منابع احکام
۱۸۷	گفتار اول: بنای عقلا (سیره عقلایی)
۱۸۸	الف) تعریف بنای عقلا
۱۸۹	ب) اعتبار و حجیت بنای عقلا
۱۹۱	○ برای مطالعه بیشتر (۱۳): دو مبنای مختلف در اثبات حجیت بناء عقلا
۱۹۵	□ چکیده
۱۹۶	گفتار دوم: عرف
۱۹۶	الف) مفهوم عرف
۱۹۸	ب) قلمرو اعتبار عرف
۱۹۸	۱. کاربرد عرف به عنوان دلیل بر حکم شرعی
۱۹۹	۲. اعتبار عرف در تشخیص مفاهیم
۲۰۰	۳. اعتبار عرف در تطبیق مفاهیم بر مصادیق (تعیین مصادیق خارجی)
۲۰۲	ج) کاربرد عرف در حقوق
۲۰۳	□ چکیده
۲۰۴	گفتار سوم: شهرت
۲۰۴	الف) تعریف شهرت و اقسام آن
۲۰۶	ب) حجیت شهرت
۲۰۸	ج) اعتبار شهرت در حقوق
۲۰۹	○ برای مطالعه بیشتر (۱۴): دیگر احکام و آثار شهرت
۲۱۰	۱. نقش شهرت در ترجیح روایات متعارض
۲۱۱	۲. نقش شهرت در جبران ضعف روایت
۲۱۳	□ چکیده
۲۱۳	گفتار چهارم: قیاس
۲۱۴	الف) تعریف قیاس
۲۱۶	ب) تاریخچه قیاس
۲۱۷	ج) ارکان قیاس
۲۱۸	د) شرایط قیاس
۲۱۹	ه) تقسیم‌های قیاس
۲۲۰	یک) قیاس منصوص‌العله و مستنبط‌العله
۲۲۲	دو) قیاس اولی (اولویت)، قیاس مساوی و قیاس أدنی
۲۲۴	سه) قیاس جلی و قیاس خفی
۲۲۴	□ چکیده
۲۲۵	و) بررسی حجیت قیاس

۲۲۷	○ برای مطالعه بیشتر (۱۵): مباحث تکمیلی قیاس
۲۲۷	یک) بررسی ادله موافقان قیاس و پاسخ آن
۲۳۲	دو) بررسی اصطلاحات مشابه و مرتبط با قیاس
۲۳۷	ز) کاربرد قیاس در حقوق
۲۴۴	□ چکیده
۲۴۴	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۴۴	گفتار پنجم: استحسان
۲۴۴	الف) تعریف استحسان
۲۴۵	ب) دیدگاه علما در مورد اعتبار استحسان
۲۴۶	○ برای مطالعه بیشتر (۱۶): مباحث تکمیلی استحسان
۲۴۶	یک) ادله موافقان استحسان و پاسخ آن
۲۴۸	دو) تقسیم‌های استحسان
۲۴۹	ج) نمونه‌هایی از به کارگیری استحسان در فقه
۲۵۰	د) کاربرد استحسان در حقوق
۲۵۳	□ چکیده
۲۵۳	گفتار ششم: مصالح مرسله
۲۵۴	الف) مفهوم مصالح مرسله
۲۵۵	ب) اقسام مصلحت
۲۵۷	ج) دیدگاه علمای اهل سنت در مورد مصالح مرسله
۲۵۹	د) دیدگاه علمای شیعه در مورد مصالح مرسله
۲۶۰	ه) کاربرد مصلحت در حقوق
۲۶۴	□ چکیده
۲۶۴	گفتار هفتم: استقراء
۲۶۵	الف) تعریف
۲۶۵	ب) اعتبار استقراء در منطق
۲۶۷	ج) میزان اعتبار استقراء در فقه
۲۶۸	د) اعتبار و کاربرد استقراء در حقوق
۲۷۰	□ چکیده
۲۷۱	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۷۳	منابع و مأخذ
۲۸۳	نمایه مواد قانونی

پیشگفتار

کتاب حاضر جلد دوم مجموعه اصول فقه کاربردی است که تقدیم دانش پژوهان و پویندگان راه دانش و اندیشه می شود. پس از انتشار نخستین جلد از این مجموعه، بسیاری از صاحب نظران، استادان و دانشجویان دیدگاه های خود را در مورد کتاب ابراز کردند و نویسندگان را مورد لطف قرار دادند. استقبال شایانی که از جلد نخست صورت گرفت، زمینه چاپ های مکرر آن را فراهم ساخت به طوری که جلد اول کتاب، هم اکنون به چاپ پنجم رسیده است.

ابراز نظر صاحب نظران و تشویق و ترغیب بسیاری از آنان، انگیزه مضاعفی برای تکمیل جلد دوم کتاب بود، اما متأسفانه به دلیل اشتغالات آموزشی و پژوهشی مؤلفان، تألیف جلد دوم مدت زیادی به تأخیر افتاد؛ تماس های مکرر دانشجویان و استادان محترم مبنی بر درخواست جلد دوم نیز مؤلفین را شرمنده می ساخت تا اینکه به لطف خدا تألیف این جلد نیز به سرانجام رسید و آماده عرضه به جامعه علمی کشور گردید. امید است به زودی جلد سوم (آخرین جلد) از این مجموعه نیز آماده نشر گردد.

گفتنی است که در سازماندهی و طرح نخستین، پیش بینی اولیه این بود که مجموع مباحث در دو جلد سامان یابد ولی در طی تألیف به دلیل افزایش حجم مطالب، با صلاحدید شورای علمی و برخی محققان محترم گروه حقوق پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قرار بر این شد که این مجموعه در سه جلد تنظیم شود. بر این اساس، جلد دوم به «منابع و ادله فقه» اختصاص یافت و باقیمانده مباحث (اصول عملیه و تعارض ادله) در جلد سوم تقدیم خواهد شد.

در نحوه تنظیم مطالب، همان شیوه معمول در جلد اول رعایت شده است، یعنی مباحثی که دارای کاربرد کمتر در حقوق یا حاوی نکات عمیق‌تر بوده در قسمت «برای مطالعه بیشتر» قرار گرفته که بیش از یک سوم حجم مطالب این جلد را به خود اختصاص داده است. همچنین در پایان مباحث، چکیده مطالب و موضوعات مناسب برای پژوهش آورده شده است.

در اینجا از همه عزیزانی که در مسیر تألیف و آماده‌سازی این جلد با مؤلفان همکاری کرده و با اظهار نظر و انتقال دیدگاه‌های خود موجب بهبود روند تألیف و استحکام بیشتر کتاب شدند تشکر و تقدیر می‌شود. مؤلفان وظیفه خود می‌دانند که از دو اندیشمند گرانقدر، حجج الاسلام والمسلمین، آقای علیرضا امینی و آقای دکتر محمدجواد ارسطاکه در ارزیابی اثر حاضر با دقت و نکته‌سنجی قابل تقدیر، مؤلفان را بر نواقص آن واقف ساختند و در استحکام مطالب، اتقان استدلال‌ها و ساماندهی مطلوب‌تر مباحث نقش بسزا داشتند تشکر و قدردانی نمایند. همچنین از جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر علی محمد حکیمیان (معاون پژوهشی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه) که همواره مشوق و همراه ما بودند تشکر فراوان می‌شود.

اثر حاضر که در ایام خجسته ولادت با سعادت قطب دایره وجود حضرت صاحب‌الزمان (عج) آماده نشر گردیده، به پیشگاه مقدس آن بزرگوار تقدیم می‌شود. امید است مورد قبول آن حضرت و مقبول طبع جویندگان و پژوهندگان دانش قرار گیرد. در پایان، از همه خوانندگان صاحب‌نظر و نکته‌سنج، درخواست می‌شود که با ارائه نظرات خود، نویسندگان را در اصلاح و ارتقای این اثر در ویرایش‌های بعدی یاری دهند.

حسین قافی - سعید شریعتی فرانی

تابستان ۱۳۹۰